

Lletraferides als convents, una escriptura femenina al segle XVI
Lletraferides in the convent, a female writing in the 16th century
Lletraferides nos conventos. Escritos femeninos no séc. XVI

Francisco José CONEJERO PASCUAL¹

Resum: Aquest article analitza la importància de les lletraferides en el cànon literari català. L'estudi s'endinsa en fer visible la producció d'aquestes dones que de forma directa o indirecta van intervindre en la praxi literària. El reconeixement d'aquestes figures és fonamental per tal de poder entendre millor la societat d'aleshores i el fet literari. Per tal de desemmascarar la praxi literària desenvolupada per aquestes dones religioses es fa palès la inclusió de la perspectiva de gènere, perquè des d'aquesta metodologia es pretén donar ressò al fet literari femení menyspreat per la normalització patriarcal. D'entre les lletraferides posarem l'èmfasi en Jerònima d'Aragó, perquè és la impulsora de la primera versió en la península Ibèrica del *Tractat dels dialogos de la seràfica Caterina de Sena*. La rellevància de la santa sienesa arreu d'Europa és fonamental per la nova forma d'entendre l'espiritualitat.

Paraules-claus: Perspectiva de gènere – Lletraferides – Cànon literari català – Dones creadores – València – Jerònima d'Aragó – Segle XVI.

Abstract: This article analyzes the importance of the «lletraferides» in the Catalan literary canon. This research goes deep into making visible the production of these women who directly or indirectly intervened in the literary praxis. Recognizing these

---

¹ E-mail: franciscoconejeropascual@gmail.com. Francisco José Conejero i Pascual es va llicenciar en *Filologia Hispànica* (secció filologia valenciana) (1995) per la Universitat de València i *Reconeixement de Suficiència Investigadora* (2001) pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València. També és llicenciat en *Filologia Espanyola* (2006) per la UNED. Màster en Investigació Aplicada en *Estudis Feministes de Gènere i Ciutadania* per la Universitat Jaume I de Castelló (2014). La seua tasca professional està centrada en l'ensenyament, com a funcionari de carrera del cos de Professors d'Ensenyament Secundari. Per aquest motiu ha presentat ponències i comunicacions en jornades, seminaris, cursos, etc. Les seues publicacions s'han centrat en l'àmbit educatiu, amb les dificultats en el procés d'ensenyament-aprenentatge. En l'actualitat, es troba preparant la tesi doctoral a la Universitat d'Alacant.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

leading figures is essential to be able to better understand society at that time and the literary fact. To unmask the literary praxis developed by these religious women, the inclusion of the gender perspective becomes apparent, since this methodology seems to echo the feminine literary fact despised by patriarchal normalization. Among these «*lletraferides*» we will emphasize Jerònima d'Aragó, since she is the promoter of the first version in the Iberian Peninsula to the *Tractat dels diàlogos de la seràfica Caterina de Sena*. The relevance of the holy Sienese throughout Europe is fundamental to the new way of understanding spirituality.

Keywords: Gender perspective – *Lletraferides* – Catalan literary canon – Women creators – Valencia – Jerònima d'Aragó – 16th century.

ENVIADO: 14.11.2017

ACEPTADO: 10.12.2017

***

Introducció

El propòsit d'aquest article és posar de relleu la importància de la producció literària de les dones durant el segle XVI. Però, per tal d'encetar el tema trobe necessari establir una introducció que indique les motivacions per dur a terme aquest article i la metodologia emprada. Pel que respecta als propòsits i les motivacions estan fonamentats en la hipòtesi de la dona com a subjecte en la literatura catalana, creadora d'una praxi que cal considerar i posar de relleu dins del cànon de la literatura catalana.

Tot i que, caldrà incidir en el que entenem com a producció literària, per establir una sòlida base en la hipòtesi que plantegem. Així doncs, la producció feta per dones durant aquest segle, l'entenem no sols , la que és manuscrita directament per alguna dona , sinó també la que és feta per una comanda femenina. Per aquest motiu, el corpus de treball el constituïran les *lletraferides*. Aquelles dones que van viure al segle XVI, les quals van produir textos des d'una perspectiva diferent respecte de la desenvolupada per l'home d'aleshores.

La nostra investigació es centra exclusivament en la producció feta per les dones que viuen als monestirs, és a dir, les religioses. Cal incidir, que el cenobi s'havia convertit en l'eixida per a la dona d'aquesta centúria, perquè serà un lloc on podrà desenvolupar una certa "llibertat". Al mateix temps, destaquem que no tot el col·lectiu femení gaudia d'una educació que facilitara l'escriptura.² Amb la qual cosa, moltes de les

---

² En aquest sentit l'opinió del professor Francisco M. Gimeno Blay («Analfabetismo y alfabetización femeninos en la Valencia del Quinientos»). En: *Estudis: revista de historia moderna*, 1993, n. 19, p. 59-

obres que són escrites pertanyen a dones, encara que no siguin les productores materials. Per tant, la màxima motivació a l'hora de la realització d'aquest article és la recerca d'una identitat pròpia entre les dones.

Per tal d'entendre en quina situació es trobava el col·lectiu de les dones, establirem com a metodologia de treball la perspectiva de gènere. Tot i que al llarg d'aquestes últims anys s'ha produït un augment d'estudis on s'ha introduït el gènere com a una variable de treball, encara estem força lluny de poder fer visible la producció de la dona i en conseqüència la seua inclusió dins del cànon literari.

En aquest sentit, la literatura catalana ha trobat noves línies d'investigació gràcies a la perspectiva de gènere que pretén fer visible la producció de la dona. Per tal de descartar els paràmetres restringits i manipuladors que el patriarcat ha deixat ben patents fins l'actualitat. Les escriptores o mecenes femenines han sigut emmascarades durant un llarg període que cal abandonar, per una nova perspectiva inclusiva i respectuosa amb l'altre diferent.

Així doncs, el cànon català³ sempre ha menyspreat aquestes manifestacions literàries i les ha atorgades un caràcter secundari. Tot i que des d'un temps fins ara, la visió de gènere ha obert una catarsi per desprendre's dels biaixos patriarcals que han dominat el cànon tradicional. Cal desfer-se de la idea que la història de la dona és «la història d'aquella que fins fa poc tan sols mirava, és a dir, es dedicava a l'ocupació d'algú que no té veu» (LUCZAK, 2002: 116).

La crítica feminista i en català amb autores com Maria Aurèlia Company, Montserrat Roig, Maria Mercè Marçal o el grup d'investigació DUODA ens marquen el camí cap a una nova recerca, on es fa palès la capacitat creadora de la dona. Tanmateix, la perspectiva feminista es planteja la relació entre la literatura i la diferència sexual que provoca una revolució en la interpretació dels textos on apareix l'altre alliberat.

---

102) indica que l'analfabetisme per a les dones era tan considerable a València, que el percentatge de dones que sabien escriure i llegir era molt escàs. Malgrat la dicotomia entre tots dos sexes, es pot apreciar com les normes educatives estaven destinades a la instrucció de la dona cristiana en els paràmetres establerts per la norma patriarcal (*Internet, https://www.uv.es/dep235/PUBLICACIONES_II/PDF103.pdf*).

³ Neus Carbonell (comunicació) en la taula rodona «La literatura de les dones i el cànon» exposa que el cànon literari va lligat a altres aspectes que no són estrictament literaris. Manifestant que «Per al cànon, i en nom de l'estètica, és important que les obres adequades es llegeixin de manera adequada, i que s'aprengui a discernir aquestes pràctiques d'algunes d'ingènues o perverses» dins de PONT, Jaume (1998). *Cànon literari: ordre i subversió (Actes del col·loqui internacional)*, edició a cura de Jaume Pont i Josep M. Sala-Valldaura. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

En aquest sentit el cànon literari català ha d'incloure la producció femenina per trobar una equitat entre amb dos actors de la societat. Les veus femenines en la literatura catalana⁴ han de ser considerades d'igual manera que les primeres manifestacions escrites pels homes en català, perquè la normalitat ha de ser producte d'un anivellament en el tracte.

La praxi literària feta per les dones exposa la construcció d'un jo subjecte creador que no pot tindre cap transcendència en la història de la literatura fins que el cànon literari no abandone aspectes subjectius patriarcals. L'alliberament d'aquest biaix és cabdal per deconstruir la figura de la dona i el seu paper en la societat. En relació amb aquest objectiu la nova mirada serà equidistant en el moment que en el currículum de l'ensenyament obligatori de la nostra llengua, l'alumnat pugui conèixer, estudiar i reflexionar sobre autores, les quals han sigut incloses en el cànon amb total normalitat com d'altres homes habituals.⁵

I. Context històric

Una vegada establert l'objecte d'estudi el traslladarem a les coordenades d'espai i temps on desenvoluparem la nostra investigació. Per poder parlar d'escriptura femenina i de lletraferides al segle XVI hem de determinar el context històric d'aquesta època.

En la vessant política, un dels principals trets del segle XVI als territoris de la Corona d'Aragó, és que restaran lligats al projecte de la Monarquia Hispànica. Aquest fet fou gestat pels Reis Catòlics, com molt ben fan referència els professors Miquel Nicolas i Antoni Ferrando.⁶ Així que, aquests territoris convertits en satèl·lits del poder centralista romandran sota el poder d'un representant del rei, el virrei. A València, el virrei Ferran el catòlic (duc de Calàbria) tindrà un paper molt destacat en la praxi literària, producte de la seua formació familiar i procedència geogràfica italiana.

⁴ Veg. Myriam DÍAZ-DIOCARETZ i Iris M. ZAVALA (coords.) (1993). *Breve Historia feminista de la literatura española (en lengua castellana)*, vol. VI, p. 20.

⁵ En l'actual currículum d'ensenyament de primària i secundària obligatòria el nombre de dones escriptores o de la situació de la dona és completament desequilibrat respecte de l'home. Les polítiques educatives inclusives ha de recollir no sols aspectes conceptuals, sinó també actitudinals i procedimentals on les dones tinguen el seu paper com a actors dins la societat.

⁶ NICOLÀS, Miquel i FERRANDO, Antoni (1997). *Panorama d'història de la llengua*. València: Ed. Tàndem.

Durant aquest període els monarques més representatius seran Carles I clarament imperialista, i el seu fill Felip II, d'un conservadorisme catòlic molt accentuat, que el portà a instaurar la censura i la Inquisició per defensar els paradigmes catòlics tradicionals.

La uniformitat que establiran els Àustries inundarà tots els àmbits de la societat i el religiós no podrà defugir d'aquesta ona, la qual transformarà la mentalitat cap a una concepció homogènia i absolutista dels territoris de llengua catalana. L'instrument executor d'aquesta transformació serà la Inquisició, la qual sotmeté a tots i a totes cap a una espiritualitat dogmàtica i repressiva, amb l'eliminació de l'erasmisme a la Corona d'Aragó.

Amb un mateix camp d'acció, el Concili de Trento (1545-1563) esdevindrà en un braç executor que va impedir que els cants del Renaixement penetraren en les nostres terres, amb la qual cosa provocà un efecte d'enrocament cap a dogmes conservadors. L'obstacle desplegat pel Concili de Trento fou fonamental per fer front a la nova revolució del nord, conduïda per Erasme de Rotterdam i concentrada per la Reforma protestant i anglicana. L'ortodòxia catòlica es va veure reforçada en grau superlatiu i en conseqüència l'Església esdevindrà més arcaica i conservadora. Aquesta institució va rebre nomenament d'alts càrrecs eclesiàstics castellans i aragonesos per part de Felip II, qui impulsà la desaparició dels elements catalans autòctons.

Com a resultat d'aquest clima conservador catòlic durant els segles XVI-XVII es produeix una "gran profusió impresa de vides de sants individuals, també de dites exemptes, singulars o particulars" (PEP VALSALOBRE, 2012: 106). Amb aquest caldo de cultiu podem destacar la figura de Caterina de Siena que serà inductora d'una nova espiritualitat, on posarà de relleu el paper de la dona. La importància de la santa influirà en l'esclatxa de l'Església reforçant la seua figura arreu d'Europa i en especial la península Ibèrica.

Pel que respecta a la vessant cultural sembla que el segle albira una nova visió del món fonamentada en l'Humanisme. Aquest pensament comporta una metamorfosi des d'una concepció teocèntrica cap a una antropocèntrica. La nova visió tindrà com a model la relectura dels clàssics grecs i llatins.

L'home camina cap a un canvi de mentalitat en el qual se situa com a mesura de totes les coses, qüestió que provoca un antropocentrisme en el seu màxim exponent. Aquest fet, però, no és paral·lel per a les dones, les quals patiran un retrocés en la constitució com a subjecte de la nova societat. En aquest sentit Joan Kelly exposa la

idea que les dones no van assolir un canvi cap a una nova època de llum i de grans transformacions, sinó tot el contrari, no van gaudir d'un renaixement, és més van patir una forta misogínia.⁷

Els paràmetres no deixen desenvolupar la dona d'una forma equidistant a l'home estan marcats pels preceptes patriarcals. La concepció d'una natura diferent entre ells i elles està caracteritzada per les directius de filòsofs com Aristòtil, qui li concedia a la dona un caràcter secundari i subordinat a la figura de l'home; ja que aquest, aportava la psique, el coneixement, mentre que la dona aportava el cos, amb la maternitat com a fi únic i primordial.

Així doncs, s'hi exposa una visió essencialista que es mantindrà com un dels eixos per demostrar la superioritat de l'home respecte de la dona. Sant Tomàs d'Aquino també continua manifestant la subordinació de la dona i el caràcter secundari, amb unes virtuts negatives, oposades a les positives dels homes.

Altre dels eixos fonamentals d'aquest període està marcat per la llengua del fet literari a les nostres terres. En el trànsit del XV cap al XVI, l'ambient cultural patirà la seua màxima transformació amb les llengües romàniques. Aquestes per fi superen la situació d'inferioritat literària o diglòssica respecte el llatí. Les noves llengües adquireixen un nou estatus que li atorga una importància cabdal en el desenvolupament del Renaixement. L'humanisme se centrarà en la crítica filològica i la filosòfica, per aquest motiu aquests nous corrents penetraran més tard en el nostre territori peninsular.

En relació amb les llengües romàniques, el castellà guanyarà posicions com a llengua de cultura i literària a les nostres terres. El prestigi social que va assolir el castellà en la cort, provocà un efecte en cadena amb les altes classes socials. Malgrat que les dones seran més tardanes en el procés de castellanització.⁸ Aquest procés comportà una substitució lingüística que cada vegada més fou patent, fonamentalment en l'Església que va nomenar nombrosos bisbes d'odres religioses castellanès.

També, en l'àmbit cultural la dona per a la mentalitat patriarcal serà objecte per ser manipulada a la voluntat de l'home. Aquesta mentalitat accentua les diferències entre amb dos sexes i el seu desenvolupament en la societat. És evident que amb aquest

⁷ Així ho exposa KELLY, Joan (1990). «¿Tuvieron las mujeres renacimiento?», p. 93-126, on destaca Joan Kelly tres rols fonamentals per desenvolupar aquesta idea: «1) la regulació de la *sexualidad femenina*, 2) los *roles económico y político*, 3) el *rol cultural*».

⁸ NICOLÁS, Miquel i Ferrando, Antoni (1997) *Panorama d'història de la llengua*. València: Ed. Tàndem.

entramat la producció feta per la dona serà minoritària, minoritzada i desplaçada. Aquest arraconament suposarà que l'Església aprofite per relacionar dos models per a les dones, un de positiu i d'altre negatiu. El primer estarà encarnat per la mare de Déu amb les virtuts de la castedat, la tolerància i la submissió. Mentre que el negatiu estarà representat per Eva la imatge del pecat i de les virtuts negatives de la societat.⁹

El col·lectiu de les dones dins la societat no estava format per un grup homogeni, sinó per una gran heterogeneïtat marcada per diferents variables com la social, l'econòmica etc. La tipologia de dones la constituïen cinc grans grups que representaven l'univers femení: les camperoles, les religioses, les dones dels castells i els senyorius i les dones en les ciutats emmurallades (ANDERSON I ZINSSER, 1991: 1). Malgrat aquesta diferència, totes guardaven com a denominador comú la subordinació a la figura masculina.

Les camperoles eren dones acostumades a les feines del camp i treballaven amb diverses tasques com l'horticultura, l'avicultura, l'apicultura, el pasturatge, etc. Tot i que realitzaven colze amb colze el treball fora de casa, a la llar continuava la seua funció amb la cura dels fills, marit o persones majors.

Les dones dels castells i senyorius gaudien d'un estatus diferent i mantenien una qualitat de vida millor, però també patien la submissió cap a l'home. Al segle XVI les dones burgeses i les de la noblesa podien participar en l'administració dels negocis i dels senyorius, especialment quan es quedaven vídues.

Per últim, les religioses eren dones que vivien als monestirs on tot i mantindre l'estatus social paral·lel al de la societat extramurs, les dones d'estrat social més alt podien gaudir de certa llibertat de pensament.

Altrament, l'esfera pública i la privada en la societat d'aleshores estarà molt diferenciada per als dos sexes, el masculí dominant i opressor vers el femení dominat i oprimat. Per això, la producció de la dona estarà marcada essencialment en l'esfera privada, perquè l'esfera pública era l'espai acotat per a l'home. Aquest punt de vista evidenciava la superioritat masculina vers la femenina.

---

⁹ La visió d'Eva i Magdalena serà completament diferent per a Isabel de Villena en la seua obra *Vita Christi* on exposa un en canvi respecte a l'ortodòxia normativa eclesiàstica. Vol transmetre una nova perspectiva totalment innovadora i que li atorguen a aquesta escriptora una caràcter innovador i transgressor en la seua època.

L'esfera pública sols contindrà certes dones que de manera ocasional ocupen un lloc destacat com Isabel la Catòlica, Maria de Castella, etc. Tot i que elles sols podran arribar-hi en l'escalafó social, a un nivell màxim del qual no hi podran passar. En aquest sentit fins i tot en l'actualitat també podem parlar del sostre de cristall, com un obstacle que no deixa el desenvolupament de la dona com a ple ciutadà.

L'estigmatització de les esferes per al sexe femení condiciona el paper de la dona al llarg d'aquest període.

Durant aquesta centúria del setze es fa palès l'intent de les dones per tindre un major protagonisme que està segrestat per la mirada patriarcal de l'home que no deixa espais de llibertat a la dona. La subordinació, la submissió i l'obediència són les principals virtuts que la societat androcèntrica posa de manifest.

Per tant, la majoria de les dones han de romandre en l'esfera privada fonamentalment en l'àmbit domèstic, dedicades a la cura de fills, funcions que el patriarcat li ha encomanat. També destaquem com en aquest espai social la dona no té valor com un actor més dins la societat, sinó tot el contrari és un objecte en les mans de l'home, una part més de les seues propietats i dominis. Una de les institucions que més va fer per l'arraconament de la dona cap a un espai invisible i sotmès serà el matrimoni.

Amb ell, l'objecte més preuat d'una família passava d'unes mans cap a d'altres, sense tindre en compte la sensibilitat. La transacció econòmica suposava un contracte sexual com exposa Carole Pateman¹⁰, on exposa que la societat parteix de la relació entre home-dona de forma desequilibrada. L'objecte de l'home serà accedir a al cos de la dona, per desprotegir-lo d'identitat pròpia i transformar-lo en un objecte.

Les dones tindran un paper i actuaran de forma diferent segons en quina esfera es situen. Per una part, l'esfera pública estava sota el domini del patriarcat sense que deixara cap clivella per on poder penetrar i formar-ne part. Per aquest motiu, intentava allunyar el sexe femení de qualsevol càrrec de responsabilitat, tot i que aparegueren casos que foren excepcionals per les circumstàncies que els envoltaren.¹¹

Algunes de les dones que podríem denominar com a excepcions a la norma podrien ser la reina Isabel de Castella per la seua forma de governar amb Ferran el catòlic,

¹⁰ PATEMAN, Carole. *El contrato sexual* (1995) Ed. Antrophos, traduït de *The Sexual Contract* (Polity Press i Basil Blackwell, Carnbridge/Oxford, 1988).

¹¹ Per poder consultar CONEJERO Pascual, Francisco J. (2014) *La figura de la dona medieval*. TFM. Universitat Jaume I. Castelló.

Maria de Castella que va exercir de regenta per les absències prolongades del seu marit el rei Alfons el Magnànim a Nàpols o Joana II, reina de Nàpols o Caterina Sforza duquesa de Forlí i d'Ímola, entre d'altres. L'ideal de comportament de les reines l'exposa Cristina de Pisán amb el seu manual que reuix les qualitats de la prudència, la compassió i el bon consell.¹² Aquesta autora és una gran lluitadora pels dretes de les dones i fins i tot per l'intent encara que puga ser un anacronisme a l'empoderament de les dones.

Tanmateix, els entrebancs continuaven perquè tenien barrat el treball com a metgesses, barberes, apotecàries, etc...amb l'excusa de la seua escassa formació i preparació. Les dones de condició social més baixa constituïen un col·lectiu que patia la violència i totes les possibles manifestacions de menyspreu per part dels homes, que simplement les tractaven com a objectes. La dona camperola patia en l'àmbit públic i privat l'estigma d'objecte que servia a l'home per interpretar la seua superioritat natural. Totes patien una mateixa arrel, la concepció com a éssers inferiors. Per tant, havia d'assumir un rol passiu, un rol d'objecte al desig de l'home i de la seua filosofia patriarcal.

Pel que respecta a l'esfera privada la dona tenia una gran dependència de l'home i de la família. Dedicada als quefers de la llar aquest era l'espai que per natura assignava el patriarcat. Totes elles ho sofrien tot i que les dones d'elevada posició gaudien de l'ajut de les donzelles, dides, criats, que les alliberaven de les tasques més feixugues. Ara bé, les de classe més baixa experimentaven a les seues carns la violència amb la que eren tractades com a objectes. La vida i la mort partien de la casa i per aquest motiu l'àmbit domèstic era clau per entendre les dones. Malauradament tenim pocs testimonis i ens manca una visió més clara d'allò que feien.¹³

---

¹² PISAN, Christine de (1995). *La ciudad de las damas*. Madrid: Siruela.

¹³ Veg. VINYOLES, Teresa-Maria (2005), *op. cit.*, p. 179. "Tot i això hi podem destacar dones com Sansa Eiximenis de Cabrera que va ser durant molts anys de la seva llarga vida una vídua activa. Va haver de plantejar per recuperar el seu dot, que mai no va recuperar del tot, i les seves filles, que van restar en poder del seu cunyat. Ens ofereix llibres de comptes on exposa un exemple de les tasques d'una dona del seu temps, tot i que com a vídua gaudia de cer estatus de llibertat que les dones casades no hi tenien".

Segons descriu LACARRA LANZ (2008: 231): «La ley colocaba a todas las mujeres en un único estado o condición mujeril, sólo diferenciadas por su edad y estado civil: en solteras, casadas, viudas y religiosas. No se les aplicaba los criterios de linaje, mérito o actividad laboral que se aplicaba a los hombres, ya que el estamento se les adjudicaba exclusivamente por razones de parentesco o matrimonio».

En conseqüència i com a única solució pel col·lectiu de les dones, li restava el cenobi. Aquests espais entre els segles XV i XVI van transformar-se en els llocs més rellevants per poder créixer la dona com a subjecte. Pot semblar un poc agosarat fer aquesta afirmació, però la realitat dels fets demostren que les dones en aquesta esfera privada gaudien d'un "cert" estatus diferent que per contra en l'esfera pública no hi era. Així doncs, es van erigir com les universitats per a les dones, perquè podien desenvolupar una forma diferent d'espiritualitat.

Durant aquesta època es fa palès l'intent de les dones per tindre un major protagonisme segrestat per la mirada patriarcal que no li deixa espais de llibertat dins la societat. Aquesta situació de desequilibri provoca una violència que fins i tot avui dia podem destacar amb la implantació d'un biaixos que no deixen desenvolupar-se com a actor dins la societat.

II. La dona al convent

Tanmateix, el cenobi es convertirà en catalitzador de la llibertat de les dones vers la dictadura patriarcal que imperava en tots els àmbits de la societat d'aleshores. A més a més, aquest lloc de culte religiós es convertí en l'alternativa al matrimoni. La unió eclesiàstica entre un home i una dona va imposar una heteronormalitat i una condemna per a elles.

L'església convertí aquest sagrament en una norma on l'home gaudia de tots els privilegis i beneficis respecte de la dona que era la qui patia els prejudicis. La imatge de luxúria, pecat estigmatitzada en la figura d'Eva, per mimesi era traslladada a totes les dones, qualsevol que siga la seua condició, estatus o origen. Amb la qual cosa, tota manifestació fora d'aquest cànon era titllada de desviació i d'anormalitat. Per aquesta raó, les dones eren condemnades a mantindre les virtuts de submissió, respecte i subordinació cap a la figura de l'home representada amb el marit.

Però, l'ordre religiosa era el peatge que calia pagar per part de les dones per gaudir d'un cert pensament de llibertat. La decisió no era una qüestió personal, sinó que depenia de la figura de l'home (pare o germà) i, per tant, era l'atzar el que possibilitava l'entrada a aquestes ordres.

Les dones d'un estatus social elevat com reines, nobles, burgeses foren fundadores de cenobis femenins i com a tal gaudien de certs privilegis respecte de les dones de classe social més desfavorida. Per aquest motiu el cosmos humà dels cenobis eren paral·lels al de la societat extramurs i la variable economicosocial era fonamental per a la vida en

l'interior. El motiu que les capes més elevades de la societat fundaren monestirs d'ordre femenins el constituïen dos fets destacables. El primer era que els cenobis estaven constituïts per als seues familiars i l'altre, més important encara, consistia en controlar el govern del convent, i el manteniment dels privilegis.

Aquest tarannà provocà que la majoria de les abadeses foren d'un estrat social elevat i les superiores d'aquestes congregacions religioses podien sucumbir a tres temptacions «podían vivir con un lujo y una independencia excesivos con respecto a la vida común..., y podían gobernar despóticamente sin consultar a las demás monjas, mostrando un claro favoritismo hacia algunas monjas» (WADE LABARGE, 1988: 132).

La misogínia generalitzada cap a les dones pel fet que moltes ordres de monjos rebutjaven la responsabilitat de compartir el mateix lloc físic i les despeses de les monges, perquè pensaven que era una càrrega econòmica que no podien mantenir o pel fet de la manca d'ordre per part de les monges que parlaven molt, rebien visites i en definitiva que tenien una conducta irregular, causa per dissoldre monestirs dobles.¹⁴ Pel que respecta a l'organització del cenobi es mantenia el monopoli del poder patriarcal per part del clergat i la seua influència.¹⁵

Tot i aquest fet, es pot destacar el lligam entre el desenvolupament urbà i les ordres mendicants, focalitzat en les ordres de franciscanes i clarisses. A la Corona d'Aragó tenim exemples als monestirs de la Puritat de València, Santa Clara de Xàtiva, Santa Clara de Gandia, Trinitat de València, pensats per a la noblesa tot i que mantenien una filiació entre els diferents monestirs.¹⁶ Les urbs que fan referència aquest fenomen són València, Gandia, Oriola, Xàtiva on les ordres religioses femenines crearan nous

¹⁴ CODERCH, Marion (2012) «Actituds davant les dones entre l'Edat Mitjana i el Renaixement» En: *Dones I literatura*, vol II. València: Alfons el Magnànim, p. 530.

¹⁵ Segons manifesta MILAGROS, Rivera Garretas (1990: 33): “El Dios omnipotente cristiano, en cambio, que según dice el evangelio de Juan, es la palabra, la palabra que está al principio de todas las cosas, a las mujeres no nos pertenece. No nos pertenece ni en su invención en la profecía, ni su transmisión en la predicación, ni su manipulación teológica. Es decir, ese acceso nuestro a la gracia debe estar necesariamente mediatizado por el hombre”.

¹⁶ GALIANA CHACÓN, Juan P. (1991). «La extracción social de las religiosas en la baja Edad Media valenciana», p. 96; “la razón parece clara, los linajes nobles encontrarán en el convento el lugar ideal donde “colocar” a sus hijas, logrando con ello un doble propósito: por un lado se consigue para ellas un lugar donde seguir manteniendo su status, mientras por otro se mantiene intacto el patrimonio familiar, ya que normalmente la dote de entrada al convento suele ser mucho menos que la que se necesitaba para lograr un buen matrimonio”.

cenobis transgressors respecte dels paràmetres establerts per l'ortodòxia eclesiàstica patriarcal.

L'univers monacal femení està fonamentat en tres tipus de sors: Religioses de Cor, Religioses d'Observància i les Sors servicials. Les primeres pertanyien a un extracte social noble, mentre que les segones formaven part de professions liberals com notaris, juristes i que per tal de poder ascendir socialment estaven subjectes a les directrius del patriciat urbà. Per últim, les dones més desfavorides desenvolupaven «Unas funciones de servicio en favor de los grupos sociales más elevados» (GALIANA CHACÓN, 1991: 103). La justificació d'aquest cosmos religiós dins del monestir està produït per l'ortodòxia patriarcal que marca la vàlua d'una dona segons els dissenys de l'home, la utilització de la dona com a objecte en les mans de l'home exposa el camí que podia emprendre.¹⁷

D'entre les sors que conformen els habitants del cenobi cal fer esment del gran nombre de monges que per ser filles bordes no tenen cap altra eixida que la d'ingressar en el convent. Certs botons de mostra els podem trobar en figures destacades com sor Isabel de Villena, una de les més importants escriptores de la literatura catalana amb la seua *Vita Christi* que reinterpreta la vida de Jesús posant l'èmfasi en les dones. Altre filla borda que acaba en un convent és Juana d'Aragó filla del rei Ferran el Catòlic que la deixa en mans d'Isabel de Villena per a la seua educació.¹⁸

També cal destacar a Jerònima d'Aragó filla del duc de Calabria i virrei de València que experimenta el mateix patró, el ser monja perquè un dels seus progenitors de classes social elevada no la reconeix. Aquest estigma és un impediment per poder assolir un bon casament i el cenobi es transforma en l'única eixida digna, per purgar el ser el fruit del pecat.

Per als llinatges nobles el convent es convertí en un lloc ideal per poder recloure les seues filles i aconseguir mantenir l'estatus de què gaudien, a més a més, no malbarataven el patrimoni familiar. De cop i volta, el monestir femení esdevingué un focus de vida cultural.

---

¹⁷ GALIANA CHACÓN, Juan P. (1991), *op. cit.*, p. 100 on estableix les raons en una doble vessant “...En segundo lugar, la necesidad de aportar una dote de mayor o menor cuantía también hacía disminuir las posibilidades de ingreso en la comunidad para una gran mayoría de la sociedad medieval”.

¹⁸ JOSEP ESCARTÍ, Vicent (2011). Isabel de Villena *.Vita Christi*. València: Institució Alfons el Magnànim, p. 20.

Aquest conjunt heterogeni de dones convivint a un mateix lloc desemboca en diferents actituds. Una desenvolupada per monges amb una actitud de mediocritat generalitzada¹⁹, on no hi ha cap vocació i es limitaven a viure mantenint privilegis i d'una manera secular. Elles podien rebre visites i eixir del convent com si fos una de les seues cases, exceptuant que la assignació econòmica les mantenia dins del convent.

Per altra banda, l'estancament espiritual als convents rau per la distinció entre dos aspecte fonamentals: la vida religiosa i l'espiritualitat. La primera feia referència a les normes de les comunitats religioses, les quals havien de ser acceptades amb resignació i submissió. La cúria eclesiàstica marcava unes normes que pretenien controlar les dones enclaustrades per mitjà d'uns funcions que havien de seguir sense cap tipus d'independència d'actuació.

En canvi, l'espiritualitat era l'expressió dels sentiments religiosos que tenien com a tret fonamental la individualitat i la llibertat. Al ser creat el dogma exclusivament per l'home, aquest manifestació espiritual no era considerada herètica, pel fet que es desenvolupà a l'àmbit privat, lluny del públic i fou considerada pels preceptes eclesiàstics com una qüestió menyspreable o d'inferior escala al que fa l'home.²⁰

El pensament que sura d'aquestes dones en els seus escrits no corresponen al model femení estàndard, però tot i això no és considerat perillós ni inquietant per a la normativa eclesiàstica, perquè es realitza en una esfera privada i no afecta al dogma.

L'espiritualitat femenina està caracteritzada per una nova perspectiva de la dona en l'Església i en la societat que pretén deconstruir un model diferent al que estableix el cànon eclesiàstic. La innovació intenta trencar la bastida patriarcal amb una dona que té protagonisme equidistant respecte de l'home.

¹⁹ WADE LABARGE, Margaret (1988). *La mujer en la Edad Media*. Madrid: Editorial Nerea, p. 134.

²⁰ Així, compartim el que Cristina SEGURA GRAIÑO (1991: 55) comenta: «En las manifestaciones de la espiritualidad femenina es donde aparece un pensamiento religioso libre e individualizado y precisamente por ello con un fuerte carácter transgresor» (*Internet*, <http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/29623/51-62.pdf?sequence=1&isAllowed=y>), com fou el cas de Teresa de Cartagena, Magdalena de la Cruz, Santa Teresa de la Cruz o Isabel de Villena. Aquestes dones, però, estaven desconstruint la seua imatge de no participació des d'un àmbit religiós lligat als biaixos patriarcal i on elles mostraven la seua individualitat, el seu propi pensament i per aquesta raó era contrari al convencionalisme que l'Església volia atribuir-los.

En aquest sentit tant Isabel de Villena o Jerònima d'Aragó des de dues perspectives estableixen una metamorfosi amb la religiositat, aspecte que és oposat a la filosofia del Concili de Trento.²¹

III. La misogínia i el debat al voltant de les dones

Al llarg d'aquest article hem pogut observar com la concepció de la dona estava subjecta a uns criteris en què el concepte de la condició femenina era negada respecte a l'home. La societat medieval estava molt marcada per la diferència de sexes. Aquest corrent de pensament tenia com origen la tradició cristiana i la cultura clàssica.

Per començar, la tradició cristiana sempre mantingué la superioritat masculina per la seua proximitat cap a l'element diví, és a dir, a l'ésser creat com a imatge de Déu. Per contra, la dona sols era una semblança, pel fet que el seu origen rau del propi home segons la Bíblia. Així que, Eva és producte de l'home i d'aquesta manera es demostra la seua inferioritat natural respecte de l'home.

Tot i que el seu origen no el podem destriar amb claredat, aquest odi cap a les dones, ja que apareixia en l'època clàssica on trobem exemples com el mite de Pandora. Tant Eva com Pandora eren dues dones «fetes i no engendrades».²² Les dues representen l'encarnació dels mals de la humanitat, una amb la gerra i l'altra amb la poma. Aquest fet marcà el tòpic desenvolupat a l'Edat Mitjana dels defectes de la natura femenina. L'arrel de l'odi s'incrementà amb l'escolàstica amb Aristòtil i Sant Tomàs d'Aquino, els quals van influir en dues idees respecte de les dones. La primera en la constitució passiva i la segona en el caràcter maligne innat.

La passivitat és el reflex o la imatge que vol projectar l'home respecte de la dona, amb la qual cosa el seu màxim objectiu es centra en poder controlar la dona sota el seu poder. Així doncs, necessita d'una dona-objecte que pugui ser transformada per l'home sota els seus paràmetres patriarcal. En referència al caràcter maligne, la dona no podia aportar res positiu a la societat, perquè és portadora d'aquest estigma que la

²¹ Com afirma Mª Ángeles HERRERO HERRERO (2010: 180) «un major rigor de la normativa, i que generà una religiositat que facilità el tancament». Tot i que aquesta espiritualitat mística era entesa com a individual i com a tal era un refugi per a certes dones, no tenia un caràcter general ni normalitzat.

²² Així ho exposa ESCARPÍN GUAL, Montserrat (2007-2008). «Pandora y Eva: la misoginia judeo-cristiana y griega en la literatura medieval catalana y española » p. 57. *Revista de Lengua y literatura catalana, gallega y vasca*, núm 13. Madrid: UNED, p. 55-71. Internet, <https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/9647/PandorayEva.pdf?sequence=1>.

condiciona com a culpable del pecat. Els homes es troben en una condició d'harmonia positiva que serà trencada per un element discordant i disruptiu.

Sota aquestes premisses les dones conviuen marcades per dos corrents d'opinió: una en defensa de les dones i l'altra de rebuig cap a les dones, la misogínia. Aquestes dues corrents generaran, un debat entre les dues tendències molt desenvolupades al llarg de tota l'Edat Mitjana. D'entre els textos misògins esmentarem *la Bíblia*, amb la figura d'Eva dona dèbil, inestable i volàtil que es deixa influir pel dimoni, interpretació de Sant Agustí del Gènesi, que marca el destí tràgic de la dona durant el període medieval.

Uns altres textos que han influït en el desenvolupament de la misogínia medieval a nivell europeu, segons Robert Archer,²³ són la *Sàtira VI*, de Juvenal, en el qual s'acusa les dones dels diferents vicis i de la seua amoralitat; *El tractat contra Jovinià*, de Sant Jeroni, formà part de l'entramat misògin sobre el punt de vista en la virginitat. La misogínia i la misogàmia seguiran camins paral·lels.

A partir del prisma de l'amor, destacarem com a obres misògines influents, *Il Corbarccio*, de Boccaccio, en què s'exposa la davallada moral de les dones des de l'Antiguitat. Insta d'una forma molt cruel a utilitzar les dones com a objectes per als homes; *De amore*, d'Andreas Capellanus, en el qual l'autor intenta prevenir el jove Walter contra els perills de l'amor; a més a més, la tradició oral misògina també contribuï a desenvolupar una societat amb un clima completament hostil cap a la dona, emprant com a recurs l'exageració desmesurada.

A la Corona d'Aragó, en el desenvolupament d'aquest debat hem d'esmentar Cerverí de Girona mitjançant el *Maldit bendit*, en el qual s'exposa una crítica i a la vegada una lloança de les dones. L'encarnació màxima d'aquest corrent a València és *L'Espill o llibre de les dones*,²⁴ de Jaume Roig, obra que l'autor s'adreça al seu nebot perquè aprenga

---

²³ ARCHER, Robert (2001) *Misoginia y defensa de las mujeres*. Madrid: Ediciones Cátedra, llibre fonamental per entendre més en l'origen de la misogínia, a més a més, d'una gran exposició d'autors i textos de caire misògin.

²⁴ Al llarg de tot el llibre les qualificacions i la manera d'adreçar-se a les dones són producte d'una ploma que furga en el més profund del menyspreu del gènere femení. Només salva d'aquesta crema a dues dones, que de forma paradoxal no estan amb ell: la Verge Maria i la seua difunta dona Isabel de Pellicer. *L'Espill* té com a objectiu de l'autor mostrar l'ensenyament moral de les relacions entre els homes i les dones. Al llarg de l'obra es presenten els quatre estats de les dones d'aleshores: una donzella, una beguina, una vídua i una novícia.

com són les dones en la societat. En l'obra es realitza una denúncia general de la dona, de les dones, estructurada en quatre llibres de versos de quatre síl·labes amb rima.

L'alliçonament que Roig volia transmetre s'hi basava en l'educació de la dona en relació a l'home, ja que aquesta no tenia cap independència tant en l'esfera pública com en la privada. Per a mostrar la moralitat de l'home respecte de la dona i en aquest cas, l'autor seguí les directrius marcades per Francesc Eiximenis en el *Llibre de les dones*, en el qual exposa com a element essencial en la dona la vergonya corporal per preservar-se millor del pecat original i mostrar la diferència amb l'home.²⁵ Aquesta vergonya corporal era un mecanisme contra el principi de corrupta cobejança,²⁶ pel qual es destruïa l'ideal de puresa i de passivitat a què les dones havien d'aspirar, és a dir, la virginitat en la dona havia de ser una aspecte fonamental provocat per la seua escassa intel·ligència i feblesa.

Les dones com a elements objecte de la societat patien aquesta animadversió de contra elles que la misogínia de la societat. Una forma d'actuar contra aquesta consistirà a donar aspecte de normalitat, una situació que era coneguda per les dones que formaven part dels convents.

Així doncs, l'aïllament que experimentaven aquestes monges, formava part d'una estratègia coneguda per no sucumbir als paràmetres heterodoxos de la societat medieval. Per tant, no trobem que el motiu essencial d'aquesta obra realitzada per Isabel de Villena estigués marcada per una visió tan evident. De manera que la nostra abadessa no deixà de lluitar perquè la dona pogués abastar la posició que li pertocava a partir d'un altre paper més actiu i més considerat. Per aquesta raó, al llarg de *Vita Christi*, la situació de la dona serà diferent i rebutjarà la idea de la relació entre Eva sinònim de pecat, luxúria i corrupció, per una nova visió que englobe amb una altra dona, Maria Magdalena, una nova consideració radicalment diferent.

Un altre autor de la literatura catalana que intervé en el debat respecte les dones és Bernat Metge. Aquest escriptor, declarat per Sanchis Guarner com el príncep de les lletres catalanes,²⁷ va escriure *Lo Somni* des de la presó, per tant es converteix en un

²⁵ GENÍS, Daniel i BASSEGODA, Enric (2000) «De Francesc Eiximenis a Jaume Roig. Moral i heterodòxia en la literatura catalana medieval» Barcelona: Ars Brevis, p 135. "La dona cerca sempre la natura calenta i subtil de l'home (Terç, XCIII: *en fernbra regna ffedor e fleurna, e quan les coses fredes s'encenen, sense comparació són pus ardentes que les altres*).

²⁶ GENÍS, Daniel i BASSEGODA, Enric, *op. cit.*, p. 132.

²⁷ Trobareu més informació en aquest emblemàtic estudi de SANCHIS GUARNER, Manuel (1980). *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat Editores.

al·legat en favor de la seua innocència després de l'acusació rebuda a causa de la mort de Jaume I d'Aragó. *Lo Somni* està estructurada en quatre llibres. En l'últim llibre, el quart, és un al·legat a favor de les dones, s'hi centra en la figura de la reina i critica les teories que havia exposat Tirèsies.

Cal fer referència també al franciscà Francesc Eiximenis i l'obra *Llibre de les dones* (1388), adreçada a les dones per indicar-los els aspectes negatius i positius del seu comportament. En la primera part es produeix una lloa de les virtuts de la dona i per contra dels detractors quan tracta els defectes «naturals» de la dona, la qual qualifica d'ésser farcit de defectes i debilitats amb una única forma de superació si se n'adona.

Cerverí de Girona (muerto en 1280) fue el primer misógino catalán (ORNESTEIN, 1941: 220). Le siguió en el siglo XIV Bernat Metge, con su *Somni* y Francesc Eiximenis, autor del "*Llibre de les dones*", aquests escriptors formen el nucli més representatiu dels textos literaris misògins.

Altres dels autors destacats que va dir la seua respecte de les dones fou Joan Lluís Vives que en la seua obra *De institutione feminae christianae*, demostrà una doble moralitat, per una banda la promoció de l'educació de les dones i per l'altra destacar la importància de les tasques pròpies de la dona les que es produïen en l'esfera privada.

Malgrat aquestes opinions negatives, també hi aparegueren durant d'altres autors que de forma completament contrària exposaren una visió de la dona diferent a l'entramat patriarcal que havia estigmatitzat el seu tarannà. Aquest debat al voltant del profeminisme i l'antifeminisme experimentà el punt àlgid durant els segles XVI-XVII, tot i que es mantindrà fins el segle XVIII amb la vindicació de les dones.

Entre els autors amb una visió diferent a l'ortodòxia imperant, destacarem a Joan Roís de Corella, cavaller, poeta i sacerdot, amb una obra molt heterogènia formada per una poesia lírica, religiosa i prosa hagiogràfica. La seua obra més destacada en aquest sentit és *Triunfo de les dones*, un llarg parlament en defensa del sexe femení contra els seus detractors posat en boca de la veritat.

El cos de l'argumentació del *Triunfo de les dones* és constituït pels tòpics de rigor dels apologistes medievals sobre les dones, i clou amb divuit versos estramps adreçats a la Mare de Déu. Roís de Corella reivindicà el paper de la dona, i fins i tot la fa parlar, li dóna veu, en les seues obres. Com a coetani d'Isabel de Villena podem afirmar que tots dos eren dels personatges més importants i considerats de la València dels segles

XV. Roís de Corella participava en els cenacles i les tertúlies que es formaven al convent de la Trinitat on coincidí amb sor Isabel.

No podem deixar de banda com a profeminista a Enrique de Villena que amb la seua obra *Los doce Trabajos de Hércules* desenvolupà una al·legoria de la perfecció femenina mitjançant el comportament moral; l'autor intentà exposar l'equidistància entre homes i dones amb una vida allunyada de la luxúria i centrada en la castedat. Per tant, continua observant-s'hi una base que la reconeix com al sexe dèbil, però a la vegada estableix una actuació semblant a l'home.

III.1. *La querelle des femmes*

La querelle des femmes, a partir d'ara, la querella de les dones fa referència al debat que ocupà a pensadors entre els segles XIII i XVIII.²⁸

Aquest intercanvi d'idees filosòficopolítiques experimentà dos moviments ben diferenciats: un social, protagonitzat per dones, i un altre de caràcter i contingut acadèmic, gestionat per homes, i on les dones intentaven intervenir tot i l'oposició del gènere masculí. Mitjançant aquest debat s'intentava exposar la relació entre els dos sexes producte de la crisi del sistema feudal que denotava l'aparició de la dona en la política i en la història.

El grup de caire social format per dones intentava allunyar-se dels paràmetres estrictes que establia la societat medieval al temps que intentava formar comunitats que no seguien les directrius programades, amb la qual cosa moltes eren qualificades d'herètiques. Les beguines²⁹, dones que constituïren comunitats religioses sense el control disciplinari de l'església, foren un clar exemple d'aquest moviment, que s'inicià a l'Europa central cap al segle XII i tingué gran ressò a tot arreu d'una forma diferent.

A la Corona d'Aragó les beguines ocuparen un espai obert dins del marc urbà de les noves ciutats i, per tant, tingueren una visibilitat que la història ha emmascarat al llarg del temps. Aquestes dones religioses, d'heterogeneïtat social, aconseguiren deslligar-s'hi dels paràmetres establerts per l'Església, gaudiren d'una religiositat paral·lela a la

²⁸ Segons Milagros RIVERA GARRETAS (1996: 27). «La querella de las mujeres fue «un complejo y largo debate filosófico, político y literario que se desarrolló en Europa durante parte de la Edad Media y a lo largo de toda la Edad Moderna, hasta la Revolución Francesa».

²⁹ Per saber-ne més del tema recomane *Las beguinas: sabiduría y autoridad femenina en Las sabias mujeres: Educación, saber y autoría (siglos III-XVII)*. Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna.

estandaritzada o oficial, en plena llibertat, amb un clar objectiu ajudar els malalts, els pobres, les dones, els nens i també amb tasques intel·lectuals.

Entre les més destacades cal esmentar Elisabet Cifre o Brígida Terrera. Malgrat el suport econòmic que tenien per part d'algun noble o l'aristòcrata, l'Església va posar tots els impediments perquè es pogueren desenvolupar molt més i les titllava d'heretges, amb la qual cosa la Inquisició acabaria amb elles.

Per contra, el grup de caire acadèmic estava basat en les universitats on la teoria aristotèlica sobre la polaritat dels sexes, fou clau per a que es difongués per tot arreu al llarg d'aquesta època medieval. Aquest servilisme i l'èxit de les idees aristotèliques entre les universitats arraconà la teoria de la complementarietat entre els sexes instaurada per Herralda de Hohenburg i Hildegarda de Bingen entre els segles XI-XII, les quals reconeixien una diferència entre els homes i les dones, tot i que foren iguals. Aquestes veus femenines, però, començaren a apaivagar-se amb la difusió de les idees universitàries aristotèliques i el poder de l'Església que difongué textos misògins i misògams³⁰ per capgirar la situació d'allò que era femení.

Prudence Allen ho ha denominat com la *revolució aristotèlica*.³¹ Així que els defensors de la complementarietat dels sexes quedaren de manera gradual rellevats per personatges amb un gran poder social dins l'església i el seu braç executor, la Inquisició i les monarquies feudals. Durant aquest període es produí un retrocés de la dona en les esferes tant pública com privada que en desencadenà una situació que no millorà fins la vindicació dels seus drets a la Revolució Francesa.³²

³⁰ GARCÍA SEMPERE, Marinela (2013). «La virginidad y el matrimonio: notas sobre la difusión y la transmisión de algunas vidas de santas en la Corona de Aragón» En: ESCARTÍ, Vicent J (coord.). *Escribir y persistir*. Vol I. Buenos Aires-Argentina: Editorial Argus-a ("El pensamiento más ortodoxo de la iglesia defendía que el estado ideal del cristiano es aquel que le permitía unirse a Dios es la virginidad", p. 61).

Aquest fet provoca que es critique el matrimoni com en el cas del *Adversus Jovinianum* de sant Jeroni, encara que Sant Agustí no era tan extrem i propugna el matrimoni com mal menor, al implicar relació sexual. Però, a partir de la reforma Gregoriana es considera el matrimoni amb un caràcter sagrat per sobre del celibat. Encara que s'impose el matrimoni cristià, aquest no rebrà una defensa fins el segle XVI. Aleshores, nombrosos escrits tractaran el matrimoni i dins d'ell l'element més feble com era la dona i quedaba patent ja des de les sagrades escriptures.

³¹ Veg. PRUDENCE, Allen (1985) *The concept of Woman: The Aristotelian Revolution, 750 BC-ad 1250*, Montreal: Eden Press.

³² Per aquest motiu Joan Kelly considera que el Renaixement, tan enaltit com a període de visibilització de l'home i de tornar a un esplendor de l'esser humà, fou una època força enfosquida i dolenta per a les dones, ja que fou un progrés per als homes en detriment del retrocés de les dones (1977: 104).

El debat acadèmic de *La Querelle de les dones* experimentà un gir quan apareix en l'escena Christine de Pizan, que va introduir una nova variable en les discussions respecte a la superioritat natural. Aquesta nova òptica era de contingut feminista. Pot semblar un concepte anacrònic que en aquesta època parlem de feminisme, perquè la teoria feminista reconeix els seus orígens a la Revolució Francesa i la vindicació de Mary Wolstonecraft (1792), però Christine va exposar un reconeixement de la dona que abans no s'havia produït.

La ciutat de les dones, de Christine de Pisan (1404), tingué una gran importància.³³ És per això, que volem destacar i creiem necessari manifestar que la Querella no era un simple debat literari,³⁴ sinó que la seua transcendència era major per poder instaurar un nou ordre, una nova interpretació dels sexes davant una nova etapa que s'estava aproximant. La recerca d'una nova interpretació tant en l'esfera pública com en la privada era la finalitat que es buscava, en aquesta querella de dones que materialitzà a partir de dues vessants, per una banda els moviments socials i per l'altra a partir de l'escriptura.

Aquesta metamorfosi és interpretada per dues grans estudioses, Rosanna Cantavella i María Milagros Rivera Garretas. Mentre Rivera Garretas manifesta que tant Isabel de Villena com Maria Teresa de Cartagena són un clar exponent d'aquesta querella de dones; la professora Cantavella argumenta (1992:18) «el debat pro i antifeminista fou, en si, una polèmica superficial. No s'hi jugava l'autèntica consideració de la dona com a ésser social, i no presenta traces d'haver influït sobre el estatus real de l'individu de sexe femení». Tot i això, aquest debat es va escampar per tota Europa i es perllongà fins el segle XVIII.

Durant el segle XVI les dones com a elements que formen part de la societat també experimenten un canvi que no serà tan visible com en l'altre actor de la societat com és l'home. La impremta afavorirà una nova difusió cultural que tindrà un reflex en el teixit social d'aleshores. Però, tot i compartir un mateix denominadors per part dels

---

³³ Com manifesta KELLY, Joan (1982: 11): «Christine transformed the genre of clerical debate over the celibate or married state, as well as the genre of secular satire and defense of marriage, love, and women». Per aquest motiu la seua transcendència serà molt significativa en la construcció de la dona i les seues relacions dins la societat.

³⁴ Així ho exposa KELLY, Joan (1982). «Early Feminist Theory and the *Querelle des Femmes*, 1400-1789». En: *Chicago Journals. Vol 8*. Chicago: University of Chicago Press, p. 4-28 («The static quality of the genre should not mislead us into accepting the commonly held notion that the *querelle* was a kind of literay game, p. 13).

dos actors, sols un d'ells, l'home, aconseguirà una manifestació de la creació d'una nova identitat.

Aquest canvi cap a l'antropocentrisme cultural influí en la nova forma de relació i per tant en la nova relació entre el sexes. L'escriptura de l'obra exposa una visió en què la dona no és l'ésser endimoniat culpable del pecat original centrat en la figura d'Eva i tampoc una figura incorrupta i subordinada com la de Maria, sinó que pretén profunditzar en la dignitat, el valor moral i la validesa més enllà de la subordinació en la figura de l'home.

IV. Les Lletraferides

Per altra banda, les dones dins el seus espai acotat i delimitat de pseudollibertat comença a experimentar l'espiritualitat com a subjectes creadores i les lletraferides seran de rellevant importància per impulsar una escriptura en clau femenina. Però, quin són el corpus de la nostra investigació, les lletraferides, dones que viuran al segle XVI als monestirs i que escriuran per un impuls personal de transmetre les seues inquietuds espirituals o per encàrrec del confessor. Aquest personatge començarà a tenir una importància destacada en els monestirs femenins, perquè han d'obeir-lo, a més a més, s'ocupa de la marxa espiritual de les dones. Per aquesta raó, moltes dones es veuran influenciades per aquesta figura que els incita a plasmar les seues vides espirituals.

Al fil d'aquest argument es pot destacar el desenvolupament de biografies o autobiografies que per influència del confessor les monges es veien abocades a l'escriptura.

Altra variable que defineix les lletraferides serà la geogràfica. Les ciutats més importants com ja hem indicant anteriorment són València, Gandia, Oriola, Xàtiva que conformen els nuclis més singulars en la irradiació d'una nova espiritualitat. Per exemple, València serà un nucli caterinià per la vinculació italiana³⁵ que va convertir-se en un focus caterinià que va irradiar cap a la resta de la Península Ibérica. La fundació en aquesta ciutat del convent de santa Caterina en 1492 és un fet destacat del fervor sobre la santa sienesa.

---

³⁵ VALSALOBRE, Pep (2016). *Fluxos literaris entre Itàlia i la Corona d'Aragó al Cinccents. Cinc exemples*. Quaderns d'Italià 21, p. 97-112.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

A Gandia es fundà el convent Santa Clara , primer monestir de coetines o descalces que fou un focus renovador femení, fins l'arribada del projecte renovador del cardenal Cisneros. L'acceptació de la pobresa, el dejuni, i la vida religiosa eren els preceptes claus d'aquestes monges coetines o descalces que des de Gandia van impulsar una autèntica revolució a la resta del territori peninsular.

Per últim, per arredonar el tarannà d'aquestes lletraferides cal que indiquem que pertanyien a un estrat social elevat, per la qual cosa podien haver gaudit d'una educació i no com l'estrat social més deprimat on l'analfabetisme era majoritari. Al llarg l'època Moderna van augmentar, progressivament, l'aprenentatge de les dones, però de forma molt elemental. Elles pertanyien a famílies menestrals, de comerciants, de mercaders, d'algunes famílies de professions liberals, de l'aristocràcia de sang o dels diners, famílies de l'oligarquia urbana.

El conreu literari femení de les lletraferides és molt divers i comprén diferents gèneres. La poesia era un dels més destacats, perquè a alguns dels cenobis s'hi feia certàmens de poesia on participaven les sors. La relació entre poesia i dona sempre ha sigut molt estreta i ha tingut un contacte no sols en l'àmbit religiós, sinó també en el laic representat per les *trobairitz*, la denominada genealogia femenina³⁶. Les trobairitz, foren poetesses que van crear una forma molt elemental i embrionària d'un subjecte literari en la figura de la dona. En aquest context aparegueren unes dones disposades a escriure i expressar diverses inquietuds i sentiments, exemples de la construcció d'uns nous subjectes.

Altre dels gèneres que utilitzaran aquestes lletraferides són les biografies i autobiografies espirituals que gaudiran d'una gran acceptació per la influència del confessor. L'augment de dones escriptores està proporcionalment lligat a la importància d'aquesta figura, perquè fa de guia espiritual que marca el camí pel qual han de transitar les monges.

La heterogeneïtat de textos autobiogràfics és molt gran i destaquem memòries, vides espirituals, diaris, epístoles, oracions, tractats religiosos etc... que fan molt dificultós la tasca de reunir en repertoris la producció literària d'aquestes dones. La varietat documental no ajuda a la unificació d'un corpus per poder ser estudiat i posat en valor i fer visible la importància del fet literari realitzat per elles.

---

³⁶ ÁNGELES HERRERO, Maria Lacueva i María (2014). "Construyendo las genealogías femeninas literarias valencianas: estado de la cuestión". En: *Congrés ¿La voz dorminada? Memoria, identidad y género en las literaturas hispánicas*, organitzat per l'Institut de Estudios Ibéricos e iberoamericanos de la Universidad de Varsòvia, 24-27, d'abril 2014, comunicació inédita.

Altre element diversificador i heterogeni és la llengua emprada en els seus escrits. El català, el castellà i el llatí seran les llengües que en diferent proporció empren en els seus escrits religiosos. L'adopció del castellà com a llengua literària s'estengué d'una manera molt ràpida entre l'aristocràcia valenciana durant aquest període, aspecte que denota una forta crisi de confiança respecte de la llengua pròpia. En aquest sentit, un dels agents més rellevants l'interpretà la impremta, la qual que mostrà l'interés per la nova llengua en ascens. Doncs, serà el castellà la llengua majoritària dels escrits pels motius polítics de desconexió entre els territoris de l'antiga Corona d'Aragó i per la inclusió de l'església amb les figures del cardenal Cisneros i la seua reforma.

Aquest fet no ha de ser motiu de menyspreu entre la comunitat filològica que s'ha d'ocupar del motiu que comporten aquest canvi de l'ús de llengua i també de la raó que el motiva. Ara bé, cal rescatar de l'oblit l'escriptura d'aquestes dones per poder esbrinar què pensaven i com actuaven. El castellà com a llengua de prestigi entre les classes socials més elevades ha sigut clau per a que la major part de la producció de les lletraferides siga escrita en aquesta llengua junt amb la Inquisició i la cúria eclesiàstica que van provocar aquest fet.

Per acabar amb els trets que defineixen les lletraferides observem la gran quantitat d'ordres religioses femenines que constitueixen el teixit místic femení: clarisses, agustines, carmelites cistercenques. Els monestirs dels franciscans i en concret els de les Clarisses es transformaren en la primera ordre del regne, s'hi observaven grans diferències amb els dominics i els cistercencs. Les ordres mendicants primer fundaven els monestirs a València posteriorment a Xàtiva segona ciutat del Regne de València i passaven a per altres com Gandia, etc...

La praxi literària d'aquestes dones ha sigut emmascarada pel cànon literari català, però treballs de recerca recuperació i catalogació són necessaris per establir un estudi d'aquest fet literari. El catàleg realitzat per Maria Àngels Herrero amb *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII*, Colección Lilith Joven, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2009, és una mostra d'una investigació que ens posa a l'abast un món femení monacal completament desconegut i per investigar.

El tractament i la metodologia per acostar-se al fet literari proposat per aquestes dones ha de superar el menyspreu i la deixadesa dels investigadors que de manera subjectiva i arbitrària decideixen allò important del que no ho és.

Junt aquesta reivindicació pense que el cànon literari català hauria de canviar cap a la inclusió d'una perspectiva de gènere per posar de relleu la importància d'aquest grup

d'escriptors. Així estem d'acord amb el que manifesta Zaragoza (2013d: 35) quan diu: "Als territoris de parla catalana, les diverses contribucions dedicades a catalogar i a estudiar els textos femenins d'època moderna han revelat una important producció gestada majoritàriament a l'àmbit conventual. Foren les religioses les que, afavorides pels espais de llibertat que els va concedir el claustre, van deixar escrites més obres de diferents gèneres...".

Aquest corpus de dones escriptores i d'escriptura en femení ens demostra una tradició literària femenina durant aquesta centúria. Destaquem per gènere conreat les següents escriptores: en poesia (Maria Igual, donya, Jerònima de Gales, donya, Bernarda Romero, sor, Rosa Trincares (?)) en prosa (Àngela Almenar i de Monfort, donya, Margarita Agulló, sor, Serafina Andrea Bonastre, sor, Luisa de Borja y Aragón, donya, Francisca de Jesús, sor, Mariana de San Simeón, sor etc...) biografies o autobiografies (Inés de la Cruz, sor, Julia Ferrer, sor), epístoles (Margarita Agulló, sor, Luisa de Borja y Aragón, donya, María Juana Guillén, Venerable, Francisca de Jesús, sor, Mariana de San Simeón, sor,).

V. La Lletraferida, Jerònima D'Aragó

Pel que respecta al meu interès personal l'ocuparà Jerònima d'Aragó, filla borda del duc de Calabria i com hem exposat al llarg d'aquest article, el cànon literari català no ha tingut en consideració la producció feta per aquestes dones i ha deixat de costat obres de vital importància en la nostra literatura catalana. La nostra autora és un botó de mostra ben clar d'aquest fet, ja que gràcies a la seua espena es realitzà una traducció catalana del *Dialogo della Divina Provvidenza* de Caterina de Sena en 1546.

L'obra de Caterina Benicasa tingué com a principal catalitzador hispànic, València per dues causes principals: per una part, l'estreta relació entre València i la cultura italiana, mentre que per altra la fundació del convent de Santa Caterina en 1492, amb relació molt estreta de personatges cabdals de la societat d'aquest moment. Així que, la fundació del convent de Santa Caterina va produir la proliferació de textos sobre la vida i les obres de la santa sienesa. La hagiografia vinculada a Santa Caterina ha sigut molt extensa i variada arribant al punt de batejar-la com "focus cateriniano" hispànic.³⁷ L'acollida de l'obra i la biografia de la santa van arrelar i exercir una profunda influència espiritual.³⁸

³⁷ HUERGA, A. "Santa Catalina de Siena en la historia de la espiritualidad hispana". En: *Teologia Espiritual*, 12 (1968), p. 165-228, 391-419 i 167-176.

³⁸ CASAS NADAL, Montserrat (2007). *Les versions catalanes de la Vida de santa Caterina de Siena*. Quaderns d'Italià, 12, p. 92.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

El principal divulgador del culte de Caterina de Siena fou l'ordre dels dominics junt al suport de l'Església després de la crisi del Cisma (segle XV). La necessitat de trobar una nova espiritualitat i un nou model de santedat que reforçara el papat de Roma, es va reunir en la figura de Caterina qui s'erigiria com a màxim representant.

La vida de la santa de Siena era coneguda des de mitjans del segle XV, fins i tot la seua biografia va precedir la seua obra espiritual. L'escriptor de la seua vida fou Ramon de Càpua i es coneguda amb el nom de *Legenda Maior*. La narració de la vida segueix un ordre cronològic, tot i que apareixen aclariments o justificacions que li donava un caràcter més íntim. Aquest tret li va conferir una renovació a l'estil del gènere hagiogràfic. La primera versió catalana va ser anònima abans de 1457, fins i tot fou coneguda per la reina Maria d'Aragó que en tingué un exemplar a la seua biblioteca.

El focus hispànic des del qual es traslladà a la resta de la península fou València i sobretot per l'ordre del dominicans que pretenien reforçar el lligams amb Roma. La fundació del primer cenacle caterinià a la península Ibèrica fou a València en 1492. L'ordre mendicant intentà instaurar una nova espiritualitat i ho va fer mitjançant la predicació o la producció d'una nova literatura en llengua vulgar, vides de sants. Aquests esforços anaven encaminats a l'adaptació del missatge evangèlic cap a la societat laica.

La literatura religiosa es va fer més important després del Concili de Trento (1545-1563), perquè intentà canviar la forma i l'estil. Producte d'aquest canvi es van produir noves versions de la Vida de Santa Caterina. La de Miquel Pérez (1499), no va agradar tot i la seua prosa elegant i pulcra cap a les monges del convent, amb la qual cosa van demanar altra versió a Tomàs de Vesach (1511).

Però, serà la versió inclosa al *Flos Sanctorum* (1524) que va resultar una eina per a la difusió de la fe i un instrument de propaganda en la societat per introduir una nova praxi de devoció. El foment de la lectura de vides de sants serà un objectiu fonamental per influir en la societat d'aleshores. El paper de la impremta ajudà de forma decisiva en què la literatura hagiogràfica tinguera ressò en la mentalitat de la societat.

L'espenta dels dominicans per reforçar l'ideal del Papa a Roma i mantindre una comunicació fluïda van ser motius per donar a conèixer la vida de Santa Caterina, que lluità per la unificació de l'església i pacificar-la des d'un punt de vista teològic. La popularitat de santa Caterina va arribar a través del *Flos Sanctorum*, que era un recull de texts medievals on es descriu la hagiografia extreta de la llegenda Àurea.

La producció sobre la *Vida de Caterina* tingué nombroses versions i poesies com les *Cobles en Labor de la gloriosa santa Catherina de Sena* de Narcís Vinyoles o el certamen poètic que va fer el Monestir de Santa Ceterina de València en 1511.

V.1. La traducció valenciana

Però, la singularitat de Jerònima d'Aragó recau en la traducció dels diàlegs en català, del *Tractat dels diàlogos de la seràfica Caterina de Sena*. Aquesta traducció valenciana com indica el professor Pep Valsalobre³⁹ es conserva manuscrita en la Biblioteca del Real Monestir de San Lorenzo del Escorial (ms. S.IV.6).

La diferència respecte del corpus caterinià d'obres en català de la Vida de Santa Caterina enunciant lloances i enaltint la seua figura, el posa la traducció dels Diàlegs. Aquesta obra té com a eix central la introducció d'una nova espiritualitat, una nova forma d'entendre el fet religiós. L'ortodòxia religiosa establerta per uns paràmetres dins dels cànons religiosos, romandrà alterada en front d'aquesta espiritualitat. En aquest sentit la traducció xativina de 1546 versa sobre aquests conceptes molt més profunds que no la simple enumeració dels esdeveniments de la Vida de Caterina de Benicasa.

D'entre els seus trets distintius s'ha de mencionar la seua dedicatòria. Aquesta és a l'inici, en el foli primer, en ella es pot apreciar com un monjo anònim, li dedica unes paraules a la seua benefactora, Jerònima d'Aragó. El religiós deixa patent de manera molt clara, l'exaltació de la monja i la seua posició molt més elevada que la del propi escriptor autoqualificant-se com «seu orador e indigne religiós».⁴⁰

Per altra banda, com a aspecte significatiu d'aquesta traducció és l'estructura en 167 capítols. Aquests capítols canònics estan distribuïts en sis tractats o llibres.⁴¹ El colofó (foli 221v) manifesta que és un encàrrec de la destinatària del llibre i la data de finalització del mateix el 12 d'agost de 1546.

³⁹ VALSALOBRE, Pep. *Itinerario hispánico del Diálogo della divina Provvidenza de Caterina da Siena. Sobre la primera traducción peninsular* (Xàtiva, 1546). *Cultura Neolatina*, LXXVI, 3-4 (2016), p. 367-382.

⁴⁰ “Lo present libre és per a la il·lustríssima e més vitusíssima religiosa sor Hierònima d'Aragó, devota monja de les dominiqués monjes de la Mare de Déude Consolació del portal de València en Exàtiva. Tramès per lo seu orador e indigne religiós que de mi, inútil peccador, preguant se recorde davant lo benigníssim Jesús, perquè per mèrit de la seràfica Catherina, de tots mare, merexca participar de la eterna glòria ab tots los be[na]venturats sens fi. Amén Jesús.”

⁴¹ f. 2v, Tractat del primer llibre, cap. 1-45; f. 47r, Tractat del segon llibre, cap. 46-86; f. 85, Tractat del tercer llibre, cap. 87-134; f. 163r, Tractat del quart llibre, cap. 135-141; f. 174r, Tractat del quint llibre, cap. 142-153; f. 197r, Tractat del sisé llibre, cap. 154-167.

Pux per la divina gràcia per mi humilment sovint invocada, guarnit de la sancta fe, lo present Tractat dels diàlogos de la seràphica Catherina de Cena de tots mare e advocada, mijançant les seues preguàries e oracions vostres, il·lustríssima sor, devota religiosa ab les de les devotes jermanes, és acabat havent complit vostre desig e meu,... es acabat hui que comtam a xii de agost any 1546, dia de la altra mare santa Clara, a lahor de la s[a]nctíssima trinitat. Amén.

Aquest fet reforça la hipòtesi de l'origen de la monja perquè la despesa econòmica de l'obra es pot observar amb els gravats (calcogràfics i xilogràfics) enquadrats en orles arquitectòniques. La comanda no es podia afrontar sense un suport econòmic, el qual hi apareix per l'assignació que deixà per escrit el Duc de Calàbria, pare de sor Jerònima.

Tanmateix, les al·lusions a la traducció han estat molt breus i ràpides, des de la feta per Joan Fuster⁴² en 1976, o la de Max Cahner 1980 on indicava l'ús del català entre l'aristocràcia de la primera meitat. No se li atorga la importància que té el text i es realitza un comentari sense un estudi exhaustiu.

La traducció xativina ha romàs en l'oblit i sense cap referència que i atorgarà la importància que hi té. Entre d'altres autors que la mencionen es troben l'historiador de Xàtiva, A. Ventura Conejero⁴³ on fa referència al manuscrit de la biblioteca del Escorial i Josep Solervicens quan la posa com a exemple d'únics texts italians del gènere dialogats.

En conclusió, la traducció de Xàtiva és la primera traducció a una llengua vulgar de l'obra dialogada de la santa de Siena. Aquesta traducció de Jerònima d'Aragó és el resultat de la resistència femenina a la castellanització que sofria la societat. No obstant això, la traducció demostra una activitat per part de les dones en la cultura literària que no s'havia experimentat en èpoques anteriors. Tot i aquest petit pas no és equidistant a la praxi literària feta per l'home. Però, sí que demostra la participació de certes dones en la creació literària.

---

⁴² Joan Fuster, que tomaba la noticia de la existencia de la traducción del catálogo de Castañeda (1916), citaba en nota que la bastarda del duque de Calabria «se servía de devocionaris en català» como muestra del uso habitual de la escritura y lectura corrientes, no literarias, en catalán entre la aristocracia valenciana de la época. Max Cahner muestra de un cierto uso del catalán entre la aristocracia valenciana de la primera mitad del XVI.

⁴³ VENTURA I CONEJERO, Agustí. La catedralitat de Xàtiva. *L'església xativina dels segles XVI, XVII i XVIII*. Ed. Ulleye (2012). Xàtiva, p. 187.

V.1.1 Font de la traducció valenciana

Aquest apartat és un del més rellevants perquè ens mostra la importància de la traducció de Jerònima d'Aragó. En un principi l'obra fou dictada per Caterina Benicasa en toscà entre 1377 i 1378. Ràpidament tingué una difusió per la península itàlica amb nombroses edicions en toscà a Venècia i Florència del segle XVI.⁴⁴ Tanmateix, la primera edició en llatí és de 1496 a Brescia, i d'altres posteriors del segle XVI i XVII. L'ordenació de l'obra en 167 capítols no és homogènia, sinó que hi apareixen dos causes d'aquesta constitució en l'edició catalana:

- Edicions impreses dels Diàlegs divideixen l'obra en 167 capítols des del començament en tractats.
- La divisió en sis tractats es suposa que té com a origen l'imprés toscà original.

Les edicions en llengua Toscana entre 1494 i 1547 no coincideix amb l'agrupació en 167 capítols originals, però a partir de 1579 es classifiquen en 167 capítols i quatre tractats. Però, serà l'edició llatina de Brescia de 1496⁴⁵ la que té la mateixa distribució que el manuscrit de Xàtiva. A més a més, de la concordança estructural un estudi contrastiu de les versions ens dona definitivament com indica el professor Pep Valsalobre que la traducció de Xàtiva té com a font la versió impresa en 1496 a Brescia, és a dir, la del text llatí.

Per tant, es pot concloure que la traducció des de la font llatina ens indica un procediment molt característic de l'humanisme que veu de les fonts llatines per poder realitzar l'adaptació a les llengües vulgars.

A Tall de Cloenda

La traducció del *Dialogo della divina Providenza* de Caterina da Siena, és un manuscrit on s'aboquen reflexions espirituals, amb la qual cosa no era una obra per a la difusió majoritària entre la societat, sinó per a certes minories cultes. La complexitat que planteja no és a l'abast del públic general.

Per contra, *La Vita de la Santa* va superar amb escreix la difusió de les seues obres, pel marcat interès en la difusió propagandística tradicional i medievalitzant. L'ample

⁴⁴ VALSALOBRE, Pep, *op. cit.*, p. 337.

⁴⁵ *Dialogus dive ac seraphice Catharine de Senis, Bernardinum de Misintis*, Brescia, 1496.

ventall d'obres dedicades a Caterina Benicasa són una mostra de l'intent d'influenciar en la societat d'aleshores. Mentre que els diàlegs és un pas més enllà en la cerca d'una nova cerca d'espiritualitat amb nous plantejaments.

La traducció dels diàlegs era obra que recomanaven els personatges religiosos més influents de l'època com el cardenal Cisneros i Lluís Vives, per abastar l'atmosfera de renovació religiosa mística. Per tant, l'obra xativina de Caterina de Siena no és al mateix nivell que la producció de diferents obres dedicades a la seua vida, sinó que està per sobre ja que la qualitat estilística i de contingut són completament oposades. Per aquesta raó trobe necessari un estudi més exhaustiu de la traducció feta a Xàtiva, per la seua originalitat i per la seua importància des del punt de vista de la història de la literatura catalana.

Dins d'aquesta corrent reformadora espiritual de l'època també tenim com a obres singulars el *Desitjós o Espill de la vida religiosa impresa* en 1515, amb traducció a diferents llengües europees. La següent els *Diálogos entre l'amor divinal i l'esposa ànima i la humana raó* de 1546 impresa a Barcelona, però fou sospitosa per al Tribunal de la Inquisició i es va incloure en l'índex dels llibres prohibits. Per últim, la versió manuscrita de Xàtiva, així que totes tres conformen un clar exemple dels canvis que s'estaven experimentant en l'àmbit religiós durant aquest període a la Corona d'Aragó.

Per aquest motiu trobe necessari i imprescindible realitzar l'estudi d'aquesta traducció. L'objecte d'estudi estarà classificat en una doble vessant: per una part la realització d'una edició de l'obra per fer un estudi dels trets característics que en ell es puguen trobar. Per altra part, fer visible la praxi literària de les dones, amb la qual cosa cal que es realitze des d'una perspectiva de gènere que eixample el punt de vista de la producció literària en el segle XVI fet per les dones i per a les dones. El cànon de la literatura catalana malgrat els segles transcorreguts continua sotmès en una visió patriarcal de la història de la literatura, i no estudia aquestes veus femenines, i llur producció amb la importància que hauria de tindre. Elles manifestaran un punt de vista que ens farà guanyar en igualtat i en comprensió de la societat, d'aleshores, l'actual i la futura.

Per tant, des la inclusió dels estudis de gènere a la literatura catalana estem redescobrint nou matisos, interpretacions i, sobretot, veus per tal de completar el mapa de les persones que formen una societat. En la literatura catalana, la normalització de la veu femenina és un procés que es troba en etapes primerenques. S'hi fa necessari que es reescriuen i es reinterpreten les obres des de la perspectiva i les teories de gènere d'algunes autores que no gaudeixen de la transcendència que

caldría en els àmbits educatius i socials, cosa que comporta una gran ignorància. Necessitem desemmascarar els passatges de la nostra literatura per poder reconèixer que la dona va tindre veu i que aquesta és tan important o igual com la de l'home.

La normalització de la veu femenina és un procés que es troba en etapes primerenques i que exigeix un canvi d'òptica per incloure tota aquella producció que ha sigut oblidada. Una altra consideració és la base que la literatura catalana «no és una literatura normal»⁴⁶ perquè té unes particularitats com la manca d'Estat, no ha tingut un sistema educatiu per a tots els nivells, la seua producció literària no ha sigut regular, ni els recursos editorials ni mediàtics, no s'ha impartit a l'ensenyament fins la dècada dels vuitanta del segle XX. Amb aquestes premisses s'han ocasionat que el cànon català no haja pogut gaudir del prestigi i la normalitat d'altres literatures.

La necessitat de la inclusió d'una metodologia d'investigació des de la perspectiva de gènere provocarà una normalització del fet literari dels dos sexes en qualsevol època i la importància que tenen per interpretar els passatges de la història. El cànon literari català ha de facilitar la inclusió de de la producció femenina per normalitzar i en conseqüència poder salvar els principals reptes i limitacions en el procés de construcció del cànon. El cànon haurà d'estar subjecte per uns plantejaments multidisciplinaris i inclusivament per a l'estudi del fet literari on hi haja cabuda per a totes les veus per tal de fer més entenedora la realitat a la que fa referència.

***

---

⁴⁶ MOLAS, Joaquim (1996) «Necessitat i raons d'una proposta». En: *Cànon literari: ordre i subversió* (Actes del col·loqui internacional celebrat a Lleida els dies 19-22 de març de 1996), edició a cura de Jaume Pont i Josep M. Sala-Valldaura, (1998). Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

Bibliografia

- ALEMANY FERRER, R. (2012) «Una visión filògina de Eva y María Magdalena». En: *Cultura Neolatina. Revista de Filologia Romanza da Giulio Bertoni*. Fasc 3-4. Modena, Mucchi Editore, p. 325-349.
- ANDERSON, B. i ZINSSER, J. P. (2009) *Historia de las mujeres. Una historia propia*. Barcelona: Editorial Crítica.
- ARCHER, R. (2001). *Misoginia y defensa de las mujeres. Antología de textos medievales*. Madrid: Ed. Cátedra.
- BADIA, A. (a cura de Lola Badia) (1991) *Poesia Trobadoresca. Antologia*. Barcelona: Edicions del 62.
- BADIA, L. (1988). *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella*. Barcelona: Quaderns Crema.
- BLAS SÁNCHEZ, D. (2001) «Una particular visión de la mujer en el siglo XV: Jardín de nobles doncellas de Fray Martín de Córdoba». En: Córdoba: Real Academia de Ciencias, Bellas Letras y Nobles Artes, p. 291-300.
- BOTINAS, E. *et alt.* (eds.) (1994) «Las beguinas: sabiduría y autoridad femenina» En: Mar Graña Cid (edición). *Las sabias mujeres: educación, saber y autoria (siglos II-XVII)*. Madrid. Asociación Cultural Al-Mudayna, p. 283-293.
- CANTAVELLA, Rosanna (1992). *Els cards i el lli: una lectura de l'«Espill» de Jaume Roig*. Barcelona: Quaderns Crema.
- CERECEDA, M. (1996). *El origen de la mujer Sujeto*. Madrid: Editorial Tecno.
- CODERCH, M. (2012). «Actituds davant les dones entre l'Edat Mitjana i el Renaixement». En: *Dones i Literatura*. Vol II. València: Institució Alfons el Magnànim. València, p. 527-553.
- DRONKE, P. (1994). *Las escritoras de la Edad Media*. Barcelona: Crítica Grupo Editorial Grijalbo.
- EIXIMENIS, F. (1927). *Regiment de la cosa pública* (a cura de Daniel de Molins de Rei). Barcelona: Barcino.
- ESCARPÍN GUAL, M. (2007-2008). «Pandora y Eva: la misoginia judeo-cristiana y griega en la literatura medieval catalana y española». En: *Revista de Lengua y literatura catalana, gallega y vasca*, núm. 13. Madrid: UNED, p. 55-71. Internet, <https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/9647/PandorayEva.pdf?sequence=1>.
- ESCARTÍ, V. (2011). «Conexiones e interferencias en la literatura valenciana del siglo XV». En: *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales* 11, Internet, <http://journals.openedition.org/e-spania/20384>.
- FUSTER, J. *Obres completes I: Llengua, Literatura, Història*. Barcelona, 1968.
- GARCÍA OLIVER, F. (1991) «Desafrenades e incorregibles dones». Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval». En: *Revista d'Història Medieval*. vol. 2, València, Universitat de València, p. 133-158. Internet, http://www.cch.cat/pdf/monestirs_femenins.pdf.
- GARCÍA SEMPERE, M. (2013). «La virginidad y el matrimonio: notas sobre la difusión y la transmisión de algunas vidas de santas en la Corona de Aragón». En: ESCARTÍ, Vicent J. (coord.) *Escribir y persistir*. Vol I. Buenos Aires-Argentina: Editorial Argus-a, p. 60-80.
- GASCÓN VERA, E. (1992). *Un mito nuevo: La mujer como sujeto/objeto literario*. Madrid: ed. Pliegos.
- GENIS, D., i BASSEGODA, E. (2000). «De Francesc Eiximenis A Jaume Roig. Moral I Heterodòxia». En: *La Literatura Catalana Medieval*. Barcelona: Ars Brevis, p. 131-150.
- GIMENO BLAY, F. M. (1993). «Analfabetismo y alfabetización femeninos en la Valencia del Quinientos». En: *Estudis: revista de historia moderna*, n. 19, p. 59-102. Universitat de València. Internet, https://www.uv.es/dep235/PUBLICACIONS_II/PDF103.pdf.

- HAUF, A. (1990) *D'eiximenis a Sor Isabel de Villena. Aproximació a l'estudi de la nostra cultura medieval*. València: Institut de Filologia Valenciana. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- HERRERO HERRERO, M. de los Á. "Per manament del confessor: l'esclat de l'autobiografia femenina en l'edat moderna. El cas del dietari espiritual de la il·licitana sor Gertrudis de la Santíssima Trinitat". En: *Ítaca. Revista de Filologia*, n. 1 (2010), p. 179-190. Internet, https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/24192/1/Itaca_01_11.pdf.
- (2009) *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- KELLY, J. (1982). «Early Feminist Theory and the *Querelle des Femmes*, 1400-1789». En: *Chicago Journals*, vol. 8. Chicago: University of Chicago Press, p 4-28.
- (1990). «Tuvieron las mujeres Renacimiento?» (a cura de James S. Amelang i Mary Nash). En: *Historia y Género: Las mujeres en la Europa Moderna y Contemporánea*. València: Edicions Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'estudis i investigació, p. 93-126.
- LUCZAK, B. (2002). «L'espai de les memòries en Dignes que m'estimes encara que sigui mentida de Montserrat Roig». En: *A. Balaguer, Enric et altres. Memòria i literatura. La construcció del subjecte femení. Periodisme i autobiografia*. Alacant: Ed. Denes, p. 115-123.
- MOLAS, J. (1996). «Necessitat i raons d'una proposta», dins de *Cànon literari: ordre i subversió* (Actes del col·loqui internacional celebrat a Lleida els dies 19-22 de març de 1996), edició a cura de Jaume Pont i Josep M.Sala-Valldaura, (1998) Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- MONTOYA RAMIREZ, Mª I. (1995). «Observaciones sobre la defensa de las mujeres en algunos textos medievales». En: *Medieval y literatura, Actes del IV Congrés de l'Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Granada: edició de Juan Paredes, p. 397-406. Internet, <http://www.ahlm.es/IndicesActas/ActasPdf/Actas5.3/27.pdf>.
- NICOLÀS, M. i FERRANDO, A. (1997). *Panorama d'història de la llengua*. València: Ed. Tàndem.
- ORNESTEIN, J. (1941). «La misoginia y el profeminismo en la literatura castellana». En: *Revista Filología Hispánica*, vol. III, p. 219-232.
- PISAN, Ch. D. (1995). *La ciudad de las damas*, (edició a càrrec de Marie-José Lemarchand). Madrid: Siruela.
- PRUDENCE, A. (1985). *The concept of Woman: The Aristotelian Revolution, 750 BC-ad 1250*, Montreal: Eden Press.
- RIVERA GARRETAS, Mª M. (1990). *Textos y espacios de mujeres*. Barcelona: Editorial Icaria.
- (1990). «Vías de búsqueda de existencia femenina libre: Perpetua, Christine de Pizan y Teresa de Cartagena». En: *Duoda 5* (1993), p. 51-71.
- (1993). «como leer en textos de mujeres medievales». En: *La voz del silencio II Historia de las mujeres: compromiso y método*. Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, p. 17-40.
- (2005). *La diferencia sexual en la historia*. València, Publicacions Universitat de València.
- SANCHIS GUARNER, M. (1980). *Aproximació a la historia de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat Editores.
- SEGURA GRAÍÑO, C. (1991). «La religiosidad de las mujeres en el medioevo castellano». En: *Revista d'història medieval*. n. 2. València: Universitat de València, p. 51-62. Internet, <http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/29623/51-62.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- (1992). «La voz del silencio». En: *La voz del silencio vol. I. Fuentes Directas para la historia de las mujeres (siglos VIII-XVIII)*. Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, p. 7-16.
- SEGURA GRAÍÑO, C. et alt. (2000). *Las mujeres y el poder: representaciones y prácticas de vida*, Madrid: Al-Mudayna.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

- VALSALOBRE, P. (2016). "Itinerario hispánico del Dialogo della divina Providenza de Caterina da Siena. Sobre la primera traducción peninsular (Xàtiva, 1546)". En: *Cultura Neolatina*, LXXVI, 3-4, p. 367-382.
- VALSALOBRE, Pep (2016). "Fluxos literaris entre Itàlia i la Corona d'Aragó al Cinccents. Cinc exemples". En: *Quaderns d'Italìa* 21, p. 97-112.
- VINYOLES, T. (2005). *Història de les dones a la Catalunya medieval*. Lleida: Eumo.
- WADE LABARGE, M. (1988). *La mujer en la Edad Media*. Madrid: Editorial Nerea.